Reviews

Hans-Peter Naumann, in association with Marco Bianchi and Ulrike Marx-Alberding. *Metrische Runeninschriften in Skandinavien: Einführung, Edition und Kommentare*. Beiträge zur nordischen Philologie, 60. Tübingen: Narr Francke Attempto, 2018. 488 pp. ISBN: 978-3-7720-8652-6. € 69,00.

Reviewed by Magnus Källström

En stor del av våra runinskrifter utgörs som bekant av runstenar med minnesinskrifter, där vi många gånger inte får veta så mycket mer än namnen på vem stenen har tillägnats och vilka som låter resa stenen och hur de har varit relaterade. Minnesinskrifterna följer ofta mer eller mindre fasta formler. Emellanåt bryts dock detta mönster och inskrifterna får en avvikande utformning. Ofta beror det på att de aktuella inskrifterna helt eller delvis är avfattade på vers.

Att de vikingatida runinskrifterna ger exempel på fornnordisk poesi iakttogets förhållandevis tidigt. Redan 1820 publicerade Johan Gustaf Liljegren en längre artikel med titeln ”Anteckningar rörande versar, skrefne med Runor” i *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter* 17: 374–420, där han redogjorde för ett större antal versifierade runinskrifter. En del av dessa inkluderade han också i ett avsnitt i sin *Run-Lära* (Stockholm, 1832, s. 79–88). Det var dock först med Erik Brates *Runverser* (Stockholm, 1887–91), som de metriska runinskrifterna fick en mer systematisk behandling. Arbetet tillkom i nära samarbete med Sophus Bugge och tillsammans samlade de 167 metriska eller föregivet metriska runinskrifter inom det nutida Sveriges gränser. Brate och Bugge utgick från Eduard Sievers’ analyser av den västnordiska diktningen och deras arbete har blivit utgångspunkten för alla senare studier av dessa inskrifter. Därefter dröjde det drygt hundra år innan samma materialet åter blev föremål för en mer övergripande studie, vilket skedde i Frank Hübblers *Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit* (Uppsala, 1996). Hübler undersökte här ett urval av 203 svenska runinskrifter och fann att 111 av dessa innehöll avsiktligt allittererande ordpar. Av dessa inskrifter kunde enligt Hübler 30 helt säkert och ytterligare 18 möjligtvis uppställas i versform, vilket är ett betydligt beskedligare antal än det som Brate och Bugge hade räknat med.

Det nu föreliggande arbetet av Hans-Peter Naumann, som tyvärr avled i maj 2020, är resultatet av många års studier av de metriska runinskrifterna. Redan för mer än tjugo år sedan publicerade han en längre beskrivning av detta material i symposievolymen för den internationella runkonferensen i Göttingen 1995

Källström, Magnus. “Review of Hans-Peter Naumann, in association with Marco Bianchi and Ulrike Marx-Alberding. *Metrische Runeninschriften in Skandinavien: Einführung, Edition und Kommentare*. Beiträge zur nordischen Philologie, 60. Tübingen: Narr Francke Attempto, 2018. 488 pp. ISBN: 978-3-7720-8652-6.”

Futhark: International Journal of Runic Studies 11 (2020, publ. 2021): 183–88.

DOI: 10.33063/diva-438144

(”Runeninschriften als Quelle der Versgeschichte”, i *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung* [Berlin, 1998], s. 694–714). Som Naumann beskriver i förordet till sin bok var hans avsikt ursprungligen att behandla de svenska runinskrifterna inom det stora projektet ”Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages”, där de skulle ingå som en del i det av Edith Marold ombesörjda bandet med ”Runic Poetry”. Av olika skäl valde han dock att istället ge ut sitt arbete separat och då inkludera hela det nordiska materialet. Resultatet är den nu föreliggande volymen, som har tillkommit i samarbete med Marco Bianchi (Uppsala) och Ulrike Marx-Alberding (Basel).

Boken inleds med en ganska kort inledning, där Naumann översiktligt redogör för urvalet av inskrifter, formproblem och vilka versmått som kan beläggas i materialet. Enligt Naumann dominerar korta verser med ett eller två verspar (*vísufjórðungr* respektive *vísuhelmingr*), vilka förekommer 51 respektive 52 gånger. Som en speciell variant typisk just för de vikingatida minnesinskrifterna framhåller han strofer med tre verspar, vilka uppges förekomma 17 gånger i det aktuella materialet, medan den kompletta strofen med fyra verspar eller åtta rader kan beläggas 13 gånger. Beträffande versmåttan dominerar *fornyrðislag*, medan *kviðuháttir* och *málaháttir* endast uppträder sporadiskt. Det för skaldedikten karakteristiska versmåttaget *dróttkvætt* är i den föreliggande samlingen endast representerat genom den bekanta strofen på Karlevistenen (Öl 1; signumet i recensionen är hämtade från Samnordisk runtextdatabas) och de två raderna på Sigtunadosan (U Fv1912;8). Här blir frånvaron av det norska medeltidsmaterialet särskilt påtaglig (se nedan). Slutrimmad vers kan förutom från den senvikingatida runstenen U 214 från Vallentuna kyrka endast beläggas i medeltida runinskrifter.

I avsnittet ”Stil und Wortschatz” behandlas ordförrådet i de versifierade inskrifterna. Naumann framhåller här bl.a. att vissa ord i runkorpusen tycks vara förbehållna dessa. Hit hör exempelvis adverbet *drængila* ’manligen’, men också hapaxbelägg som *hīfrøya* ’hustru’ och *liki* m. som uppträder i samma betydelse. Naumann ägnar också ett särskilt intresse åt två begreppsält som är särskilt framträdande i detta material nämligen ord för själva monumentet och olika typer av titlar och rangbeteckningar knutna till dem som ristningarna har tillägnats. I det första fallet behandlas ord som *stæinn*, *mærki*, *stafr*, *vitring* och *kum(b)l*, i det senare personbeteckningar som exempelvis *þegn*, *drængr* och *bōndi*.

Ett annat avsnitt behandlar innehållet i de versifierade partierna, där inte oväntat ett antal teman som prisandet av den dödes goda egenskaper, brobyggen och utlandsfärder är särskilt framträdande. I inledningen berör Naumann också dateringsfrågor och den geografiska spridningen av de metriska runinskrifterna. Ett särskilt intresse ägnar han här Södermanland, där denna typ av inskrifter är mycket talrika och dessutom uppvisar intressanta spridningsmönster. Naumann framhåller här den stora koncentrationen av sådana inskrifter i den sydöstra delen av landskapet i trakterna kring Nyköping, medan de lyser med sin frånvaro på det annars mycket runstensrika Södertörn. Han har dock inget utförligare resonemang om vad orsaken till denna fördelning kan tänkas vara, utan hänvisar till ett uttalande av Elias Wessén om runstensresandet som ett modefenomen.

Huvuddelen av boken utgörs av en katalog där de enskilda inskrifterna redovisas efter de tre tidsperioderna och därefter geografiskt i ordningen Danmark, Sverige, Norge. Artiklarna har med tanke på det omfattande materialet hållits relativt korta och omfattar i regel inte mer än ett par sidor per inskrift. Varje artikel är också tydligt strukturerad under ett antal punkter. Först ges inskriftens signum i de nationella runverken eller motsvarande, varefter följer en kortfattad beskrivning av själva textbäraren, dess tidigare historia, utseende, material och storlek. Därefter ges ett förslag till närmare datering, vilket för runstenarnas del antingen bygger på de förslag som finns i de nationella runverken eller på den stildatering som har utarbetats av Anne-Sofie Gräslund och som finns tillgänglig i Samnordisk runtextdatabas. Inskriften redovisas sedan i translitterering, normalisering till fornspråk samt i översättning. I anslutning till den första punkten finns i regel kortare kommentarer till eventuella läsningssvårigheter. Slutligen ges en kommentar till hela inskriften, där såväl den språkliga tolkningen som metriken diskuteras.

De versifierade inskrifterna är i boken samlade under 159 nummer, varav 7 tillhör den urnordiska perioden, 141 (egentligen 142) vikingatiden, medan endast 11 är medeltida. Bland de sistnämnda finns enbart inskrifter från Danmark och Sverige representerade. Man saknar här det norska medeltidsmaterialet och då framför allt det trettiotalet metriskas runinskrifter som har påträffats vid de arkeologiska undersökningarna på Bryggen i Bergen. Naumann motiverar (s. 13) denna gränsdragning dels med att dessa inskrifter på träföremål representerar en särskild fyndkategori, dels att de har tillkommit i ett sammanhang präglad av den latinska skriftkulturen. Av liknande skäl väljer han också att utesluta ett antal viktiga inskrifter från norska stavkyrkor som exempelvis N 122 Ål, N 171 Vinje 2 och N 344 Årdal. Att hela det norska materialet av metriskas runinskrifter från medeltiden på detta sätt har lämnats utanför framställningen är givetvis en stor brist.

Även i några andra fall kan man undra över urvalet som t.ex. att det runristade brynet från kvarteret Humlegården i Sigtuna (U Fv1984;257; nr 137) har inkluderats, trots att det sedan länge är klarlagt att det rör sig om en förfalskning från 1980-talet (se notis i *Situne Dei* 2011: 65). Att denna inskrift får en lika utförlig behandling som de äkta inskrifterna motiverar dock Naumann med att fallet har ett forskningshistoriskt intresse. Även en så dåligt känd inskrift som Sm 20† Rottnekvärn (nr 39), där endast en mycket liten del av inskriften går att förstå och där det ingalunda är givet att den har varit metrisk, kunde med fördel ha utgått. Samtidigt har en visserligen defekt, men uppenbarligen versifierad inskrift som Sö 204 från Överselö kyrka klämts in tillsammans med parstensmonumentet Sö 206 och Sö 208 (nr 89–90) utan eget nummer, läsning och närmare kommentarer, trots att den inte har något annat samband med dessa än fyndplatsen och att ristaren är identisk. Av allt att döma har denna inskrift inte varit med i det ursprungliga urvalet utan har lagts till i ett sent skede.

De läsningar som anförs i boken bygger i huvudsak på återgivningen i Samnordisk runtextdatabas, vilket borgar för att hänsyn har tagits till de senaste läsningarna. Samtidigt bör man hålla i minnet att det finns inskrifter som inte på all-

var har granskats sedan publiceringen i korpusutgåvorna, vilka ibland kan vara ganska gamla. Ibland händer det också att databasen inte ens speglar dessa. Som ett exempel kan nämnas ett särskilt besvärligt ord på den sörmäländska Kjula-stenen Sö 106 (nr 68), vilket Erik Brate i *Södermanlands runinskrifter* (= vol. 3 av *Sveriges runinskrifter* [Stockholm, 1924–36], s. 77) läste som **karsar**, medan Elias Wessén i tillägget till samma verk (s. 390) utförligt argumenterade för läsningen **karuar**. Trots detta har databasen liksom Naumann (s. 179) föredragit att återge det aktuella ordet som **karšar** och har alltså här inte följt den senaste publicerade läsningen. Saken kompliceras av att det aktuella ordet i dag är målat som **karsar** på själva stenen. Samtidigt har ingen mig veterligen genom anteckningar eller i tryck gett någon motivering till varför denna läsning ska föredras och det är därför svårt att veta vad den grundar sig på.

Någon gång har en föråldrad läsning anförts trots att databasen har något annat. På Delsboringen (Hs 19; nr 159) återges exempelvis de avslutande orden som **siluk • maria**, fastän det redan av Naumanns publicerade bild ("Tafel 108") framgår att det av allt att döma står **saluk maria**. Detta gäller åtminstone som ringen ser ut i dag. Den påstås nämligen ha skadats av eld i samband med en kyrkbrand 1740 och ska sedan ha huggits upp igen i sitt tidigare utseende. På den äldsta avbildningen av Bureus i handskriften F.a. 10:2 i Kungliga biblioteket i Stockholm (s. 138) är orden tecknade som **sæluk maria**.

Även de tolkningar som presenteras ansluter i regel till de vedertagna eller till dem som redovisas i de nationella runverken. Senare rön har dock antingen inarbetats eller diskuteras i kommentarerna. Artiklarna ger därför en god översikt av det rådande tolkningsläget för respektive inskrift.

Inskrifterna återges vanligtvis i sin helhet, men för en så omfattande text som den på Rökstenen (Ög 136; nr 49) har Naumann endast inkluderat de avsnitt som han anser vara metriskas. Den så kallade Tjodrikstrofen är givetvis självskriven, men Naumann anför även uppräkningsen av namnen på de tjugo konungarna i det trettonde minnet på stenens baksida som han jämför med en *þula*. Beträffande den förstnämnda strofen följer Naumann den traditionella tolkningen och ställer sig skeptisk till Bo Ralphs förslag till nytolkning bl.a. med hänvisning till den mycket korta versraden i strofens inledning (*Ræið iau / rinka hinn þurmoði*). Helt avvisande är han till Lars Lönnroths försök att ställa upp en del av inskriftens slut (med början i avsnittet **uillinispat**) som en fullständig strof i *fornyrðislag* ("The Riddles of the Rök-Stone: A Structural Approach", *Arkiv för nordisk filologi* 92 [1977]: 12). Vad som möjligen kan förvåna är att Naumann här inte närmare behandlar inskriftens inledning (*Aft Vamōð standa rūnar þar. En Varinn fāði, faðir, at fæigian sunu*), där ju flera forskare har velat återfinna en strof i en variant av versmåtten *ljóðahátt* (se t.ex. Niels Åge Nielsen, *Runerne på Rökstenen* [Odense, 1969], s. 23 f. med hänvisningar).

När det gäller särskilt svårtolkade inskrifter, där problemen för det mesta beror på att dessa är skadade på avgörande punkter, för artiklarna sällan vidare. Vissa ansatser görs dock. Som exempel kan nämnas Sö 174 från Aspö kyrka (nr 86), som innehåller fyrradig strof, som börjar:

*Þý lét fiqr sitt,
flyðu gængir*

Det andra versparet är dock numera defekt. Brate har i sin behandling i *Södermanlands runinskrifter* (s. 135) en delvis supplerad runföljd **uib[ulkur]**, där han (s. 136) antar att det ursprungligen har stått **ui biurnar**, vilket tolkas som "Björns fälttecken" trots att namnet *Biörn* i genitiv borde ha formen *Biarnar*. Wessén rättade senare i verket (s. 410) den antagna **b**-runan till **p**, varvid Brates tolkning givetvis faller. Naumann föreslår här (s. 209) att det skadade ordet kan ha utgjorts av en form av fornvästnordiska *viðborði* m. 'den mot fienden (i sjöslag) vända skeppssidan' och rekonstruerar det andra versparet förslagsvis som:

*þæir viðborða
vildu ækki halda*

Detta ger ju en bra mening, men förslaget faller på runorna i det nu oläsliga partiet. Brates suppling bygger på träsnittet i *Bautil* (Stockholm, 1750, B 735), som återgår på en teckning av Peringskiöld 1684 och som har runorna **uipulku--**. På en något tidigare teckning utförd 1668 av socknens pastor (i *Rannsakningar efter antikviteter*, 2:1 [Stockholm, 1969], s. 151) och refererad i *Södermanlands runinskrifter* (s. 410) återges samma runföljd som **uipufus** :. Läsningarna är som synes inte identiska, men har så pass många gemensamma runor att inskriften omöjligen kan ha innehållit ett ***uipburpa**, vilket ju förutsätter att samtliga tecken i det nu bortfallna partiet skulle vara fellästa.

Ibland framstår kanske beroendet av korpusutgåvorna som lite väl stort. Ett exempel är texten på gravhällen Ög 49 från Rogslösa kyrka (nr 154) som återges på följande sätt:

*Ies[us] Krist, þæn alt mā
siæli(?) Æsu siāl.
Ī [þæn nist i dō],
i stēn lik ā gā.*

"Jesus Krist, der alles vermag / sei Æsas Seele gnädig (?). / Sie starb in (?), / in den Stein (d.h. das gemauerte Grab) hat die Leiche zu gehen."

Enda skillnaden mot Brates tolkning i *Östergötlands runinskrifter* (= vol. 2 av *Sveriges runinskrifter* [Stockholm, 1911–18], s. 49) utgörs egentligen av det oförklarade och okommenterade *nist* i den tredje raden. Detta hänger uppenbarligen samman med att en del av stenen återfanns 1958 och att den rad som tidigare har lästs som **ipænistito** nu istället enligt Sven B. F. Jansson ska uppfattas som **ipnnistiaa**. Trots detta har Naumann behållit tolkningen *dō* 'dog', som ju om Janssons läsning är riktig borde vara helt utesluten. Snarare tyder väl nyläsningen på ett slutrim på *-a* även i denna rad. Dessutom kunde det här ha varit lämpligt att också hänvisa till ordlistan (s. 264 s.v. *þ(i)ænista*) och tillägget (s. 267) i *Östergötlands runinskrifter*, där Brate ventilerar ytterligare ett tolkningsförslag, som dock efter

återfyndet inte heller kan upprätthållas. Inskriften på Rogslösahällen måste nog till stora delar ännu betraktas som otolkad.

Störst behållning har man onekligen av de artiklar, där Naumann behandlar inskrifter som endast ett fåtal forskare tidigare har intresserat sig för. Hit hör det så kallade "sårfeberbenet" (U NOR1998;25; nr 138) som härrör från en arkeologisk undersökning 1996 i kvarteret Professorn i Sigtuna. Inskriften innehåller en lång besvärjelse och den ska som Naumann har gjort utan tvivel ställas upp som en komplett åttaradig strof i *fornyrðislag*. Analysen visar att ett tidigare antagande av Helmer Gustavson ("Sårfeberbenet från Sigtuna", *Situne Dei* 2010: 61–76, på s. 70 f.) om en sekvens *Vara hafir (hann) fullt fengit* "Han har fångat varet fullständigt" kan överges, eftersom runföljden **uara** måste tillhöra det föregående versparet. Strax före denna runföljd står den gåtfulla sekvensen **sararan**, som enligt ett förslag av Gustavson (ibid.) kan återge ett runsvenskt *sāra-rann* 'sårhus', vilket ska ha använts som en kenning för en böld. Tolkningen är dock inte helt given och som Naumann framhåller (s. 292) väntar sekvensen **sararan** × **uara** ännu på sin förklaring. Något förvirrande i sammanhanget är att Naumann för denna runföljd ett par gånger använder en normalisering *sārarann-vara*. Förmodligen har denna sitt ursprung i Gustavsons första presentation av inskriften i *Nytt om runer* 1998, där dock (s. 26) ett ännu mer förbryllande *sáráran-vara* möter. Gustavson ger ingen översättning och verkar inte heller på något annat ställe ha förklarat hur han har tänkt sig detta. Förmodligen handlar det någon form av skriv- eller tryckfel.

Boken är mycket generöst illustrerad med en nästan hundrasidig planschbilaga, där många av bilderna är i färg och relativt nytagna. Ofta handlar det om fotografier av Riksantikvarieämbetets tidigare fotograf Bengt A. Lundberg, men även bilder från annat håll har använts. En del av de senare är på grund av lavpåväxt på stenarna och dåliga ljusförhållanden inte alltid de bästa. Ibland går inte heller hela inskriften att urskilja, vilket gör det tveksamt vilken nytta man som läsare har av dessa bilder. Även äldre svartvita fotografier är i några fall reproducerade på ett sådant sätt att ristningen är svår att se (t.ex. DR 55 på Naumanns "Tafel 7"). Att bilderna är tryckta på matt papper bidrar säkert en del till denna otidlighet. En nackdel är också att inte alla inskrifter som ingår i boken har tagits med. Detta blir kännbart om man exempelvis vill följa upp resonemanget på s. 300 om suppleringen av inskriften på runstenen Vs Fv1988;36 Jädra i Hubbo socken (nr 142) och finner att bild saknas. Samma sak gäller den ovannämnda Ög 49 Rogslösa kyrka (nr 154), där ju både de två äldre avbildningar som är kända och ett foto av det år 1959 återfunna fragmentet hade varit till stor hjälp för att bedöma läsningen och tolkningen.

Naumanns bok bör i första hand uppfattas som en behändig uppslagsbok, där huvuddelen av de metriskas runinskrifter som är kända från nordiskt område finns samlade. I den relativt kortfattade och klara form som den har fått ger den också en god översikt av forskningsläget kring de enskilda inskrifterna, men endast undantagsvis så mycket mer. För den som snabbt vill skaffa sig en översiktlig bild av detta material och gå vidare till källorna fyller den dock gott och väl sitt syfte och kommer att bli mycket användbar.